

ДОСЛІДЖЕННЯ, ПОВІДОМЛЕННЯ

БОРОТЬБА ПОЛІТИЧНИХ СИЛ ЗА ВПЛИВ НА СОЛДАТСЬКІ МАСИ НА ВОЛИНІ НАВЕСНІ 1917 РОКУ

Олександр ДЕМ'ЯНЮК,
кандидат історичних наук, доцент, професор
кафедри гуманітарних дисциплін Луцького інституту
розвитку людини університету «Україна»

Дем'янюк Олександр. Боротьба політичних сил за вплив на солдатські маси, які перебували на Волині навесні 1917 р.

У статті висвітлені результати дослідження низки подій, які відбулися навесні 1917 р. на території Волинської губернії в зоні розташування частин Південно-Західного фронту. Оцінюється значення як для поточного моменту, так і для подальшого розгортання Української революції діяльності різновекторних політичних сил у солдатському середовищі.

Ключові слова: Українська Центральна Рада, Волинська губернія, Волинь, Південно-Західний фронт, політичні сили, Українська революція.

Демьянюк Александр. Борьба политических сил за влияние на солдатские массы, пребывающие на территории Вольны весной 1917 г.

В статье представлены результаты исследования событий, имевших место весной 1917 г. на территории Вольнской губернии в месторасположении воинских частей Юго-Западного фронта. Автором статьи оценивается значение деятельности разных политических сил в солдатской среде в настоящем времени и в будущем – для развертывания Украинской революции.

Ключевые слова: Украинская Центральная Рада, Вольнская губерния, Вольнь, Юго-Западный фронт, политические силы, Украинская революция.

Demianiuk Oleksandr. *Struggle of political forces for the influence at soldiers masses which were in Volyn in spring 1917.*

Results of research of the events chain which happened in spring 1917 at the territory of Volyn's region in the zone where parts of South-Western front were located are lighted up in the article. Importance of activity of different political forces in the soldier's society is evaluated as for current moment, also for future development of Ukrainian revolution.

Key words: *Ukrainian Central Rada, Volyn's region, Volyn, South-Western front, political forces, Ukrainian revolution.*

Початок 1917 року, як покажуть його перші місяці, був важливим періодом у розгорненні цілого спектру військово-політичних подій, які стали визначальними не лише у руйнуванні підвалин Російської імперії, але й у започаткуванні боротьби різноманітних українських політичних сил за владу на територіях українських губерній. Чи не головним аспектом, який супроводжував це протиборство, стало змагання за солдатські маси.

На жаль, українські політичні кола із запізненням зрозуміли важливість цього величезного як за значенням, так і за потугою сегменту впливу на свідомість пересічних громадян. Адже саме вчорашні селяни, у меншій мірі – робітники, на початку 1917 року складали основу російського війська, іншими словами – тримали у своїх руках зброю, яку, за вдало проведеної агітації, могли повернути в іншому, визначеному певною політичною силою, напрямку.

У досліджуваній період територія Волинської губернії була місцем скупчення значного людського потенціалу та військового озброєння. Гіпотетично цей регіон міг стати як місцем формування нового боєздатного війська за національною, соціальною чи якоюсь іншою ознакою, так і місцем зародження соціального збурення, бунту. Усе залежало від програми та ідеологічної мети ймовірних агітаторів солдатського середовища.

Означена проблема практично не знайшла свого відображення у спеціальній науковій літературі. Лише окремі згадки про ідеологічну боротьбу у військових частинах

російських армій, які дислокувалися на Волині у 1917 році, знаходимо у працях Р. Оксенюка, В. Лозового, С. Литвина, В. Верстюка, Л. Дещинського [1], деяких інших дослідників.

З огляду на стан висвітлення означеної вище проблеми у наукових розвідках, спираючись на праці попередніх дослідників, матеріали вітчизняних архівів, спробуємо відтворити перебіг протиборства різних політичних сил за впливи у солдатському середовищі, тих військових частин, які перебували на території Волинської губернії у 1917 році.

Загальновідомим є той факт, що наприкінці 1916 – на початку 1917 років в російській армії наростало невдоволення серед солдатів. Щораз більше відчувалося зменшення мотивації солдатів-селян, а таких була переважна більшість у тодішній Російській армії, у захисті держави, відсутність ідеологічного підґрунтя «війни до переможного кінця» та зростаюча соціалізація і більшовізація армії.

Станом на 1 квітня 1917 року в частинах Південно-Західного фронту нараховувалось 2315,1 тис. солдатів і офіцерів [2, 90], а з тилловими структурами і громадськими організаціями, що обслуговували фронт, загальне число солдатів і офіцерів досягло 3265 тис. осіб [2, 333]. У прифронтових містах розташовувались 44 гарнізони, з яких у Волинській губернії було 11 загальною чисельністю 65,5 тис. осіб [3], з них в Луцькому гарнізоні перебувало понад 20 тис. військовослужбовців [4, 103].

Бойовий стрій російської армії

На початку 1917 року в арміях Південно-Західного фронту, значна частина якою перебувала на території Волинської губернії, нараховувалося 32 більшовицькі групи і 3 військові організації. З огляду на ситуацію, яка склалася у розташуванні цього фронту, командування доповідало в ставку верховного головнокомандувача, що основна маса мобілізованих перебуває під впливом більшовиків [5, 90].

Млявий перебіг бойових дій на російсько-німецькому фронті та зростаюча агітація у військах різних політичних сил робили свою справу: російська армія поступово почала втрачати дисципліну, а відтак і боєздатність. У таких умовах більшовицька агітація нарощувала свої темпи. Ще до лютого 1917 року на Південно-Західному фронті працювали більшовицькі агітатори, які після Лютневої буржуазної революції в Росії почали діяти в армії відкрито, подекуди своїми вчинками загрожуючи боєздатності російського війська. Сильними позиції більшовиків були в Особливій та 11-й арміях, які дислокувалися у Волинській губернії.

Нагадаємо, що на момент розгортання Української революції територія Волинської губернії була частково окупована австро-угорською та німецькою арміями. Такими залишалися землі Ковельського, Володимир-Волинського і частина Луцького повітів. Починаючи з 1916 року, на цих західно-волинських теренах свою громадсько-політичну діяльність здійснювали українські

політичні партії та громадські організації Галичини.

Прифронтовими територіями Волинської губернії, що перебували під владою Російської держави, були волості Рівненського, Дубенського, Кременецького та частини Луцького повітів. Для нашого дослідження саме ці території мають інтерес, так як вони були місцем найбіль-

шого скупчення російського війська, яке й потрапило у протистояння різних політичних сил.

Ліквідація режиму російського самодержавства активізувала усі суспільно-політичні процеси, які визрівали від початку Першої світової війни. Як уже зазначалося вище, українські політичні кола, на жаль, поборюючи один одного у Києві, не надто переймалися станом речей на місцях. Цим сповна скористалися представники російської соціал-демократії. На прифронтових територіях розпочали свою діяльність Ради солдатських депутатів і солдатські комітети.

У березні-квітні 1917 року в містах Волинської губернії утворилося близько 60 відповідних структур. Майже у всіх великих військових гарнізонах протягом весни 1917 року були утворені Ради солдатських депутатів. Так, 9 березня 1917 року Рада робітничих депутатів почала працювати у Житомирі, 21 березня Ради солдатських і офіцерських депутатів запрацювали в Житомирі, Староконстантинові, Шепетівці. Трохи пізніше вони почали діяти лише у Луцьку (11 липня) та в Рожищах (15 липня) [6, 30]. У містечку Волочиськ Ізяславського повіту було створено Раду військових депутатів гарнізону містечка, яка перейняла на себе функції місцевої цивільної адміністрації, об'єднавши в собі волосні, сільські і містечкові органи влади [7, 5].

З'являються у цей період і перші об'єднані Ради робітничих і солдатських депута-

тів. Загалом на Волині протягом весни 1917 року їх було організовано 16. Найбільше дієві – у Рівному, Дубно, Острозі, Коростені [8, 69]. Відмітимо, що з перших місяців демократичних перетворень в Росії відбувалося поступове злиття робітничого та солдатського суспільного руху, базуючись на спільності соціальних інтересів. І хоча навесні 1917 року більшість об'єднаних Рад перебувало під впливом есерів та меншовиків, більшовики планомірно, як це покажуть подальші події, переймали першість у солдатському, робітничому, а згодом і селянському русі.

Ради солдатських депутатів впливали на рішення командування військових частин. Військово-революційні комітети забороняли солдатам виконувати накази і розпорядження командування без підпису комітету. Відсутність чіткої концепції військового будівництва держави та нерозуміння частиною членів Української Центральної Ради ролі армії у тогочасних політичних процесах дали можливість іншим політичним силам, насамперед більшовикам, перейняти на себе організовану ідеологічну роботу у солдатському середовищі. При штабі Особливої армії, в 322-му Обоянському полку, що дислокувався в Луцьку, 47-му Панцерному загоні, який розташовувався в Дубно, 48-му окремому польовому важкому артилерійському дивізіоні, 18-й Ярославській дружині діяли більшовицькі організації [9, 6-7]. Окрім того, їхня діяльність була спрямована на дискредитацію українського національного руху та української державності у будь-яких її проявах.

Навесні 1917 року скеровані у війська представники Петроградської Ради і Тимчасового уряду Росії мали здійснювати політичний контроль за вищим ешеленом командного складу та організовувати політичне життя особового складу військових частин. Неофіційно вони повинні були в разі небезпеки запобігти застосуванню збройних сил у контрреволюційних цілях та створити у військах опору тим політич-

ним силам, які вони представляли. А Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів ще й закріпила існування уже діючих солдатських комітетів і зобов'язала створити їх там, де ще не було. Нею ж солдатські комітети наділялися повною політичною владою на місцях та зосереджували у своїх руках всі основні функції командування.

Попри те, що більшість суспільно-політичних подій навесні 1917 року розвивалися непередбачувано, наголосимо, що компактне зосередження значних людських ресурсів на території Волинської губернії призвело до швидшої радикалізації поглядів солдатів російської армії та місцевого населення у порівнянні з іншими регіонами.

15 квітня 1917 року у Кременці зібралися делегати 11-ї армії для обрання армійського комітету. Його головою було обрано більшовика прапорщика М. Криленка, який відразу розпочав піднімати питання припинення війни, зменшення ролі офіцерів, саботування рішення Тимчасового уряду та Української Центральної Ради. Згодом головою армійського комітету 11-ї армії став солдат Пілік, представник партії меншовиків. Комітет поділявся на фракцію більшовиків та блок фракцій соціалістів-революціонерів, меншовиків-оборонців, меншовиків-інтернаціоналістів і безпартійних. Про силу більшовицьких позицій в 11-й армії свідчить факт обрання на Всеросійський з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів трьох більшовиків та п'ятох представників блоку інших партій.

Значно повільніше у солдатському середовищі поширювалися українські національні ідеї. Подекуди навесні 1917 року таке явище взагалі було відсутнє. Хоч зазначимо, що на початку 1917 року в російській армії із 9 млн. чоловік, українці становили 3,5 млн. Станом на 1 квітня 1917 року в частинах Південно-Західного фронту третина особового складу була українцями.

І все ж таки альтернативою до поширення більшовицької пропаганди та створення

Рад солдатських депутатів стає український рух. Уже в березні 1917 року в армії почали організовуватися українські ротні громади. В них групувалися солдат-земляки з різних повітів України. Для координації своєї діяльності вони об'єднувалися у групи з 10-12 чоловік і були постійно діючим органом [10, 2]. На підтримку діяльності української влади містами країни пройшли військові паради і маніфестації робітників та солдатів: 11 березня у Проскурові, Козятині, Староконстантинові, 17 березня – у Білій Церкві, Василькові, Житомирі.

Українці-вояки російської армії висловлювали свою підтримку українській владі й по-іншому. Так, офіцери і солдати 466-го піхотного Малмижського полку 1 травня 1917 року прийняли постанову з резолюцією: «Прилучити свій голос до голосу Української Центральної Ради, яка є виразницею всього українського народу, обіцяючи, скільки сили і хисту вистачить, підтримувати її» [11, 325].

Хоч самі керманічі УЦР ще не повністю перейнялися проблемами різних прошарків українського населення. Так, один із українських політиків найвищого ешелону влади П. Христюк згодом визнавав: «В це розуміння «своєї вільної України» селяни і робітники в солдатській шинелі вкладали звичайно, свій зміст, може, не зовсім той, який його інтелігентні провідники вкладали в численних резолюціях» [12, 28].

У військових формуваннях російської армії з'являються українські військові ради та комітети. Їх діяльність була спрямована на піднесення національної самосвідомості солдатів-українців. У підрозділах Південно-Західного фронту створювалися різноманітні військові гуртки, клуби, ради та інші організації. У квітні 1917 року вони були організовані у XXIV армійському корпусі 11-ї армії, в 155-й Піхотній дивізії 11-ї армії, у гарнізонах Тернополя, Рівного, Житомира [13].

Навесні 1917 року українізація, хоч і кволла, охопила війська Південно-Західного

фронту. Зокрема, першими українізованими підрозділами стали частини XXIX і XXXII армійських корпусів. Українізації вимагали Товариство українського військового клубу ім. гетьмана П. Полуботка 23-го Пішого запасного полку 7-ї армії, український військовий клуб 3-ї Пішої дивізії 11-ї армії.

Про українізацію трьох корпусів офіційно було оголошено в наказі начальника Київського військового округу полковника Обручева 23 травня на I з'їзді представників армій Південно-Західного фронту [14]. Хоч підготовча робота по українізації військових частин фронту розпочалася ще в середині квітня 1917 року. Так, 18 квітня було оголошено про створення 1-го Українського полку ім. гетьмана Б. Хмельницького на чолі зі штабс-капітаном Д. Путником-Гребенчуком [15, 20]. Щоправда, вже у ході роботи I Всеукраїнського військового з'їзду командування полком передали підполковнику Ю. Капкану [16, 7].

У Києві від самого початку Української революції намагалися згуртуватися навколо ідеї самостійності України національно-свідомі політичні кола. Звісно, у їх лавах перебували й представники регулярної армії, тилкових частин, інваліди війни. Вже в другій половині березня 1917 року відбувся ряд зустрічей та зборів офіцерського та солдатського складу, юнкерів та військових урядовців. Одне із них, українське військове зібрання 22 березня прийняло резолюцію, в якій постановило «незалежно від регулярної армії, сформувати з охотників і не підлягаючих покликанню до війська «охочекомонний полк» з усіх родів зброї» [17]. Запис добровольців різного віку здійснювався у приміщенні Педагогічного музею і став, по суті, першим набором до окремої української військової частини.

У цих же числах було створено Український військовий організаційний комітет, до складу якого увійшли полковник Волошин, полковник Глинський, поручник Міхновський, хорунжий Павелко. Виступаючи на установчих зборах, М. Міхновський за-

кликав зібрання «притупити до негайної організації власної національної армії, як могутньої мілітарної сили, без якої не можна подумати здобуття повної волі України» [18].

Третьою силою, яка втрутилася у боротьбу за солдатські маси став офіційний Петроград. Саме йому формально підпорядковувалося російське командування російських фронтів. Так, 12 березня 1917 року головнокомандуючий Південно-Західним фронтом генерал О. Брусилів доповідав воєнному міністру Тимчасового уряду О. Гучкову про створення фронтового, армійського і корпусного комітетів із залученням до їх роботи існуючих на фронті громадських організацій. У другій половині травня на Південно-Західному фронті діяло близько вже 107 тис. різноманітних солдатських і офіцерських комітетів [19, 71]. Щоб якимось чином контролювати створення та діяльність солдатських комітетів, ставка «Тимчасовим положенням по організації чинів діючої армії і флоту» визначила місцем створення комітетів роти, полки, дивізії, корпуси, армії, штаби фронтів.

Вагомим чинником для активізації державницьких планів Української Центральної Ради стали I (5-8 травня) та II (5-10 червня 1917 р.) Всеукраїнські військові з'їзди. У ході роботи I з'їзду було піднято політичні питання, зокрема, автономія України, відносини з Тимчасовим урядом Росії та Радою робітничих і солдатських депутатів. Більшість делегатів (понад 700 уповноважених на з'їзді представляли інтереси 900 тис. українців-військових) зажадали від УЦР зайняти чітку лінію, спрямовану на автономію держави та вимагати від Тимчасового уряду прийняття акта про національно-територіальну автономію України.

Російське військо в Крістінополі навесні 1917 р.

На цьому форумі було обрано Український військовий генеральний комітет (УВГК) (голова С. Петлюра), до складу якого, за політичною палітрою, увійшли п'ятеро самостійників та тринадцятеро автономістів [20, 209]. Після з'їзду УВГК у повному складі приєднався до складу Української Центральної Ради.

I Всеукраїнський військовий з'їзд започаткував процедуру боротьби за українізацію військових частин російської армії. Разом з тим, помилковою, з огляду на майбутні події, була резолюція з'їзду про відмову від формування постійно діючої національної армії та покладення її функцій на народну міліцію.

5 червня 1917 року у Києві розпочав роботу заборонений Тимчасовим урядом Росії і можливо, тому ще більш радикальний у своїх вимогах та рішеннях II Всеукраїнський військовий з'їзд. Близько двох з половиною тисяч делегатів, які представляли 1 млн. 600 тис. вояків-українців з усіх фронтів, засудили позицію Тимчасового уряду щодо українських справ. Натомість делегати схвалили діяльність УВГК у період між з'їздами та визнали її корисною не лише для українського, але й для російського війська.

Окремі виступаючі закликали до припинення переговорів та відносин з російськими органами влади. У резолюції з'їзду містилася пропозиція Центральній Раді негайно приступити до фактичного втілення автономного ладу на території України [21, 230]. Наміри щодо реалізації цього рішення були закладені у прийнятому УЦР та зачитаному 10 червня В. Винниченком на вечірньому засіданні II Всеукраїнського військового з'їзду I Універсалу УЦР.

Відносно радикальних рішень Всеукраїнських військових з'їздів та соціалізація і демократизація армії спричинили до поширення українізації в частинах російської армії. Спроби організувати українські військові частини з'явилися й на Волині: в Острозі, Житомирі, Рівному [6, 95]. Українізація розпочалася у VI армійському корпусі 11-ї армії. Піхотний полк, який перебував у Житомирі, змінив назву на український полк ім. П. Сагайдачного.

Крім того, військовий форум постановив, що «всі прикази Укр. В. Г. К. для всіх українців-воjakів і українських військових організацій від сьогодні обов'язкові» [20, 268]. Здавалось би, що представники українського політичного руху та українці-воjаки порозумілися. Однак таке припущення виявилось передчасним.

Українські військовоутворюючі процеси навесні 1917 року носили швидше локальний характер, ніж загальнодержавний. Відозва С. Петлюри до народу і армії із закликом «стояти твердо в цей грізний час на сторожі фронтів і порядку в частинах, зупиняти всілякі спроби до свавільних дій, не допускати безпорядків, братання і перемир'я» [22, 3] мала більший вплив на країни Антанти, ніж на власних солдатів. Натомість розагітовані більшовиками, солдати військових частин Південно-Західного фронту на своїх зборах засуджували рішення Всеукраїнських військових з'їздів та діяльність Центральної Ради. Так, 28 червня 1917 року на віче солдатів-українців в Луцьку, з ініціативи більшовиків, було прийнято резолюцію, у

якій висловлено протест «проти вчинків Центральної Ради, що самозвачно взялася говорити й діяти від імені цілої України» [20, 283].

Тимчасовий уряд змушений був змінити своє ставлення до українського питання, хоча й намагався тримати український військовий рух під своїм контролем: «...що торкається військових українських комітетів на місцях, то вони здійснюють свої функції на загальних основах, при чому їхня діяльність повинна бути в згоді з діяльністю інших військових громадських організацій» [23, 2].

Отож, навесні 1917 року боротьба українських політичних кіл за вплив на солдатське середовище частин російської армії, які перебували в межах України, була програна. Через неузгодженість дій національних політичних сил у військових підрозділах Південно-Західного фронту наростала більшовицька агітація. Крім того, не вдалося закріпити українізаційні процеси в російському війську.

Нова хвиля українізації частин Південно-Західного фронту «накотилася» на Волинь вже влітку 1917 року. За ініціативи головнокомандувача фронту генерала Л. Корнілова українізація охопила VI, XVII, XXI армійські корпуси Південно-Західного фронту. Проте характер її був уже зовсім інший.

Отож, Українська Центральна Рада не змогла підпорядкувати собі армію колишньої Російської імперії та залучити її до вирішення державотворчих завдань. Потужний військовий потенціал, який був на Волині, почав деградувати та розпадатися. Більшовицька агітація формувала у військових частинах Південно-Західного фронту противників політики Центральної Ради. На цьому етапі демократичні перетворення в армії ніяк не узгоджувалися з українським національно-визвольним процесом, що відобразилося на ставленні особового складу Західного та Південно-Західного фронтів до ідеалів Української революції.

ДЖЕРЕЛА

1. Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. Соціально-економічний, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939). – Львів : Вид-во Львівського університету, 1970; Лозовий В. Солдати і селяни: дестабілізація суспільного життя українського села (1917 р.) // Історичний журнал. – 2005. – № 6; Лозовий В. С. Селянська правосвідомість у добу Української революції (1917–1921 рр.) // Український історичний журнал. – 2006. – № 5; Литвин С. Військо Центральної Ради: злочинна недбалість чи поріг можливого? [Електронний ресурс] // Воєнна історія. – 2007. – № 1–3. – Режим доступу до журн.: <http://www.warhistory.ukrlife.org>; Дещинський Л. Є. Державотворча робота Української Народної Республіки по створенню Збройних Сил: історія і сучасність // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2000. – № 408. Держава та армія.
2. Российский государственный военно-исторический архив (далі – РГВИА). – Ф. 2067. – Оп. 1. – Д. 3792.
3. Литвин С. Військо Центральної Ради: злочинна недбалість чи поріг можливого? [Електронний ресурс] // Воєнна історія. – 2007. – № 1–3. – Режим доступу до журн.: <http://www.warhistory.ukrlife.org>.
4. Косміна Р. І., Самостян Р. Я. Наш край у 1917–1920 рр. // Наш край в курсі вивчення історії України. – Луцьк : Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2004.
5. Акимов Ф. И. Большевики Украины в борьбе за солдатские массы Юго-Западного фронта // Военно-исторический журнал. – 1997. – № 2.
6. Кичий И. В. Борьба за власть Советов на Правобережной Украине. – Львов : Вища школа, 1986.
7. Державний архів Хмельницької області. – Ф. р-3719. – Оп. 1. – Спр. 5.
8. Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. Соціально-економічний, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939). – Львів : Вид-во Львівського університету, 1970.
9. Заболотний І. Нескорена Волинь. Нарис з історії революційного руху на Волині. 1917–1939. – Львів : Каменярь, 1964.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 11.
11. Сергійчук В. І. Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920 роках. – К. : Українська Видавнича Спілка, 1999.
12. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920 рр. : в 4 т. – Відень, 1921. – Т. 1.
13. Нова Рада. – 1917. – 18, 30 квітня.
14. Нова Рада. – 1917. – 26 травня.
15. РГВИА. – Ф. 2067. – Оп. 1. – Д. 3794.
16. Тинченко Я. Українські збройні сили березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії) : наук. вид. – К. : Темпора, 2009.
17. Киевская Мысль. – 1917. – 28 марта.
18. Киевская Мысль. – 1917. – 19 марта.
19. Дещинський Л. Є. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. – лютому 1918 р. – Львів : Каменярь, 1982.
20. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. – Львів : Каменярь, 1994.
21. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис : Моногр. – К. : Либідь, 1999.
22. Дещинський Л. Брестський мир в історії становлення української державності // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2001. – № 431. Держава та армія.
23. Центральний державний історичний архів, м. Львів. – Ф. 760. – Оп. 1. – Спр. 5.